

УДК 81-114.2: 81'36

ТАКСОНОМІЯ ЧАСТИН МОВИ: АРІСТАРХ САМОФРАКІЙСЬКИЙ VS. DUDENGRAMMATIK

Туришева О. О.

У статті розглядається питання частиномовної класифікації. Здійснено порівняння класифікації частин мови, створеної представниками Александрійської школи, та сучасної класифікації частин мови на матеріалі німецької мови, зафіксованої в граматиці Duden. Виявлено спільні таксономічні характеристики обох класифікацій.

Ключові слова: частина мови, класифікація, морфологічний критерій, синтаксичний критерій, семантичний критерій.

В статье рассматривается вопрос о классификации частей речи. Проводится сравнение классификации частей речи, созданной представителями Александрийской школы, и современной классификации частей речи на материале немецкого языка, зафиксированной в грамматике Duden. Выявлено общие таксономические характеристики обеих классификаций.

Ключевые слова: часть речи, классификация, морфологический критерий, синтаксический критерий, семантический критерий.

The article deals with the problem of the parts of speech classification. The comparison of the parts of speech classification made by the Alexandrian grammarians and the modern parts of speech classification on the basis of German fixed in grammar of Duden has been made. The general taxonomic characteristics of these classifications have been stated.

Keywords: parts of speech, classification, morphological criterion, syntactic criterion, semantic criterion.

Постановка проблеми. Питання класифікації частин мови має довгу історію, яка нараховує не одне тисячоліття та не одну сотню класифікацій. Але, незважаючи на “поважний вік” зазначеної проблеми, вона протягом багатьох століть продовжує бути центром уваги багатьох лінгвістичних досліджень. Однією з важливих та цікавих в аспекті дослідження характеристик теорії частин мови є її “традиційність”, яка бере своє коріння від філологів Александрійської школи у II ст. до н.е. у вигляді восьмичленної частиномовної класифікації.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Вивченням питань, присвячених розгляду загальних та окремих проблем теорії частин мови в її історичному аспекті, займалося багато мовознавців: ґрунтовний історіографічний опис становлення та розвитку теорії частин мови презентував О. В. Лукін (“Принципи історії частиномовної проблематики”, 2004); узагальнену картину розвитку частиномовної теорії представлено в роботі О. Юнгена та Г. Лонштейна “Einführung in die Grammatiktheorie” (2006), К. Ремер “Morphologie der deutschen Sprache” (2006), Л. Гофмана “Handbuch der deutschen Wortarten” (2009); принципи становлення частиномовної теорії в період античності унаочнено в роботах С. Маттаіос (“Das Wortartensystem der Alexandriner. Skizze einer Entwicklungsgeschichte und Nachwirkung”, 2005; “Untersuchungen zur Grammatik Aristarchs: Texte und Interpretation zur Wortartenlehre”, 1999) та ін.

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Основним завданням пропонованої роботи є порівняння частиномовної класифікації, створеної представниками Александрійської школи, та сучасної загальноприйнятої класифікації частин мови, зафіксованої у граматиці Duden (8 видання, 2009 р.), з метою виявлення подібних таксономічних характеристик. Представлену публікацію слід розглядати як одну з передумов проведення масштабної роботи в аспекті подальшої розробки теорії частин мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Представники Александрійської школи

здійснили один з найважливіших кроків на шляху розвитку лінгвістичної традиції: вони відокремили філологію від філософії, а в межах філології – граматику. Імпульсом таких змін була необхідність нормування грецької мови епохи еллінізму – койне, зокрема шляхом літературної критики та лінгвістичного аналізу найвидатніших класичних античних творів Гомера, Есхіла, Арістофана, Гесіода та багатьох інших. Найвідомішими представниками цієї школи є Арістарх Самофракійський, Діонісій Фракійський та Аполлоній Діскол.

Саме такою філологічною діяльністю (літературна критика та лінгвістичний аналіз) займався **Арістарх Самофракійський** (217-145 рр. до н.е.), визначною заслугою якого було створення повної завершеної восьмичленної класифікації частин мови. Кожне слово він розглядав у двох аспектах: зовнішній формі та значенні (внутрішній формі). У його тлумаченні вона має такий вигляд [5, с. 66-169]: ім'я, дієслово, партицип, артикль, займенник, прислівник, сполучник, прийменник. В основі цієї класифікації лежить морфологічний критерій, для виділення субкласів застосовується семантичний критерій, а для диференціації в межах незмінних частин мови – синтаксичний.

1. **Ім'я.** Арістарх визначає морфологічні характеристики іменника – категорія роду, числа, відмінка. Саме в цьому, на його думку, полягає своєрідність іменника як флективної частини мови, а також є передумовою його здатності узгоджуватися з іншими членами речення [5, с. 290]. До цієї частини мови належать власні та загальні назви (у стоїків дві окремі частини мови!), а також прикметники (належать до іменників, оскільки в давньогрецькій мові прикметники та іменники мали єдину систему відмінювання – прим. авт.).

2. **Дієслово.** Арістарх виходить із того, що дієслово, на відміну від іменника, не змінюється за відмінками, а дієвідмінюється. Дієслова змінюються за часами (теперішній – опозиція: *Präsens+Perfekt*, минулий – опозиція: *Imperfekt/Plusquamperfekt*, *Aorist/Plusquamperfekt*, майбутній – *Futur*), способами, станами (діатеза “актив-пасив”), особами, числами, видами.

3. **Партицип.** Основними характеристиками партиципу є рід, число, відмінок, час, стан. Наявність у нього ознак, властивих і дієслову, й імені, спричинило виокремлення останнього в окрему частину мови.

4. **Артикль.** Артикль у тлумаченні Арістарха має дві категорії – означеності та неозначеності.

5. **Займенник.** Займенники – це слова, які відповідно до категорії особи об'єднуються групи: 1 особа – мовець, 2 особа – той/ті, до кого звертаються, 3 особа – предмет розмови [4, с. 22].

6. **Прислівник.** Нефлективна частина мови.

7. **Сполучник.** Нефлективна частина мови, основною функцією якої є поєднання елементів висловлювання.

8. **Прийменник.** Нефлективна частина мови, основною характеристикою якої є керування.

Поняттєвий апарат опису мови, запропонований Арістархом, виявляє високий ступінь абстракції, диференціації та систематизації вчення про граматику [5, с. 622].

Варто зауважити, що досягнення Арістарха Самофракійського в питанні частиномовної класифікації часто нівелюється: у багатьох підручниках про нього або згадується між іншим, або взагалі не згадується. Наприклад, у підручнику О. Юнген та Г. Лонштейн “*Einführung in die Grammatiktheorie*” як засновника традиційної восьмичленної класифікації частин мови названо Діонісія Фракійського [3, с. 38], у підручнику з давньогрецької мови Л. Л. Звонської всі лаври також віддано останньому [1, с. 33]. Цей факт пояснюється тим, що Діонісій Фракійський, ґрунтуючись на дослідженнях свого вчителя та інших видатних філологів того часу, на відміну від останнього, матеріалізував їх у праці свого життя “Мистецтво граматики”, яка гідно була прийнята наступними поколіннями.

Автори **Dudengrammatik** 2009 (під ред. К. Кункель-Разум та Ф. Мюнцберг) розрізняють лексичні та синтаксичні частини мови. Перші є предметом вчення про слово (*Wortlehre*), тобто морфології, а другі – вчення про речення (*Satzlehre*), тобто синтаксису.

Лексичні частини мови (lexikalische Wortarten) виокремлено на основі **морфологічного критерію** та представлено **п'ятьма класами**:

- 1) дієслово (дієвідмінювання за особою, числом, зміна за часовими формами, способами, станами)
- 2) іменник (відмінювання за числом, відмінком; фіксований рід),
- 3) прикметник (семантично обмежена компарація, відмінювання за родом, числом, відмінком),
- 4) артикль/займенник (відмінювання за особою (частково), числом, родом, відмінком)
- 5) нефлективні (незмінні) частини мови [2, с. 132-133].

Для виділення синтаксичних частин мови авторка підрозділу “Die nicht flektierbaren Wortarten“ проф. Нюблінг застосовує **синтаксичний критерій**, зважаючи на: позицію в реченні; здатність бути членом речення; здатність мати керування; здатність поєднувати речення; можливість опущення без втрати граматичної коректності всього речення [2, с. 567]. Завдяки застосуванню цього критерію диференціюються нефлективні частини мови: прислівник, частка, прийменник, юнктор.

Як і в частиномовній класифікації Арістарха Самофракійського, семантичний критерій в Dudengrammatik застосовується переважно для виокремлення субкласів в межах кожної частини мови.

Загалом представлена в граматиці класифікація частин мови схематично має такий вигляд:

Wortklassen (Lexemklassen)

I. veränderbar (flektierbar):

- 1) nach Tempus (konjugierbar): **Verb (1)**
- 2) nach Kasus (deklinierbar):
 - 2.1) mit festem Genus: **Substantiv (2)**
 - 2.2) mit variablem Genus:
 - 2.2.1) steigerbar (komparierbar): **Adjektiv (3)**
 - 2.2.2) nicht steigerbar: **Pronomen (4)** (als Pronomen und als Artikelwort)

II. unveränderbar (nicht flektierbar): Adverb (5), Partikel (6), Präposition (7), Junktion (8)

Висновки з цього дослідження та перспективи.

Назва частини мови	Арістарх Самофракійський (примітка)	Duden-Grammatik (примітка)
Іменник	+ (одним із субкласів іменників є прикметник)	+
Дієслово	+	+
Прикметник	- (належить до класу іменників)	+
Партицип	+	- (партиципи, які вживаються у функції означення належать до класу прикметників)
Артикль	+	+
Займенник	+	
Прислівник	+	+
Сполучник	+	+
Прийменник	+	+
Частка	-	+

Представлені класифікації частин мови мало чим принципово відрізняються одна від одної. Основною їх відмінністю є належність прикметників до класу іменників у Арістарха, відсутність у класифікації останнього часток та відсутність партиципу як окремої частини мови в Dudengrammatik. При цьому питання про доречність виокремлення партиципів в окрему частину мови є, на нашу думку, актуальним і потребує подальшого більш ґрунтовного розгляду.

Отже, запропонована Арістархом Самофракійським **у II ст. до н.е.** класифікація частин мови на основі грецької (!) мови **у XXI ст.** в німецькій (!) граматиці

майже не зазнала суттєвих змін. Варто відзначити той факт, що схожою є не тільки сама схема і номенклатура, а принципи виокремлення частин мови, їх категорії, критерії класифікації тощо. Важко дати однозначну відповідь на питання, чим це пояснюється. Можливо відповідь прихована у довершеності александрійської граматики, її зразковості, її канонічності. А можливо причина полягає в тому, що протягом багатьох століть мовознавці намагалися пристосувати граматику своєї мови до грецьких або римських канонів і зовсім забували про те, що увагу звертати потрібно було не на схему і номенклатуру, а на методи дослідження власної мови щодо виокремлення частин мови.

Література

1. Звонська Л.Л. Давньогрецька мова: підручник для філософів / Леся Леонідівна Звонська. – К.: Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського; Дух і літера, 2011. – 640 с.
2. Duden - Die Grammatik: unentbehrlich für richtiges Deutsch / hrsg. von der Dudenredaktion. [Red. Bearb.: Kathrin Kunkel-Razum ... Autoren: Peter Eisenberg ...]. – 8., überarb. Aufl. – Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2009. – 1343 S.
3. Jungen O. Einführung in die Grammatiktheorie / O. Jungen, H. Lohnstein. – München: Wilhelm Fink Verlag, 2006. – 165 S.
4. Matthaïos S. Das Wortartensystem der Alexandriner. Skizze einer Entwicklungsgeschichte und Nachwirkung // The Origins of European Scholarship: The Cyprus Millennium International Conference. Ioannis Taifacos (ed.) / Stephanos Matthaïos. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005. – S. 13-40.
5. Matthaïos S. Untersuchungen zur Grammatik Aristarchs: Texte und Interpretation zur Wortartenlehre / Stephanos Matthaïos. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1999. – 709 S.